

McWilliams, David: *Peniaze. Príbeh ľudstva*. Bratislava : N Press, s. r. o., 2025. 413 s. ISBN 978-80-8230-365-3 (Preklad: Jana Melcerová).

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2025.28.02.126-132>

Asi všetci poznáme okrádlenú frázu *čas sú peniaze, peniaze hýbu svetom*, prípadne hlášku z filmu Tisícročná včela (1983): *Na vojnu treba tri veci – peniaze, peňeži, peníze*. Odkiaľ sa však peniaze vzali, ako vznikli a čo svetu priniesli? Odpovede ponúka najnovšia publikácia renomovaného írskoho ekonóma, moderátora a univerzitného profesora Davida McWilliamsa *Peniaze: príbeh ľudstva* (2025). Kniha, ktorá vyšla vo vydavateľstve N Press, nemá len informačnú či vzdelávaciu funkciu. Čitateľa oslovuje zrozumiteľným jazykom a pútavým rozprávačským štýlom, aby sa na zdanlivo samozrejmy fenomén pozrel z iného uhla. Ponúka nový pohľad na (primárne, ale nielen) európske dejiny z pozície ekonóma, nie historika. Najvýznamnejšie momenty dejín ukotvuje vo svete financií a prepája ich s aktuálnymi ekonomickými otázkami. Ponúka cestu naprieč stáročiami, kedy peniaze formovali ľudské spoločnosti, menili mocenské štruktúry a boli hybnou silou revolúcií aj každodenného života. Jednoducho a pútavo píše o vzniku a vývoji finančných pojmov, ktoré dnes považujeme za bežné – mince, papierové bankovky, úvery, hypotéky, zmenky, vkladné knižky, bankové účty a pod.

Kniha je rozdelená do piatich častí: Staroveké peniaze, Stredoveké peniaze, Prevratné peniaze, Moderné peniaze, Odpútané peniaze. Autor v nich postupne prechádza od praveku až do modernej doby všímajúc si ľudské spolužitie s peniazmi, ich vývoj a funkciu, ktorú sme im priradili. V závere venuje pozornosť aktuálnym trendom i problémom vo finančnej sfére. Zaoberá sa otázkami regulácie finančného trhu, psychológiou ukrytou za peniazmi a ich celkovému hodnoteniu. V dôsledku toho nie je jeho publikácia iba historickou, ale jej dosah je podstatne širší.

Zázračný nástroj, ktorý stvoril nový druh

Po rozhodnutí nazrieť do problematiky dejín financií je nutné zoznačiť sa so základným pojmom *peniaze*, preto David McWilliams kladie zásadnú otázku: Čo sú vlastne peniaze? Odpoveď môže byť pre každého iná, čo si autor dobre uvedomuje. Zdôrazňuje, že ide o abstraktný koncept a jeho význam vyplýva z viery, ktorú v peniaze majú samotní používatelia. Konštatuje, že „peniaze sú zložité, pretože ľudia sú zložití“ (s. 22). Ich vznik dáva do súvislosti s prometeovskou legendou, podľa ktorej oheň naštartoval kolesá ľudskej histórie. Peniaze vníma podobne – ako silu, ktorá formuje vesmír, ako novú prometeovskú silu moderného sveta. Po vzore antropologického termínu *pyrofyty* (ľudia ako druh formovaný ohňom) predstavuje neologizmus *plutofyty*. Podľa jeho definície

ide o „druh, ktorý sa prispôsobuje peniazom a ktorého menia peniaze“ (s. 24). Po charakteristike základnej terminológie v úvode sa nasledujúce kapitoly venujú histórii – od prvých výmenných obchodov cez objav mincí, vznik bankovníctva, až po kryptomeny a súčasný svet digitálnych transakcií. McWilliams chápe, že aj náročnú tému ako financie možno podať jednoducho a zrozumiteľne. Aby to dosiahol, vyberá konkrétne príbehy ilustrujúce širšie trendy. To robí knihu prístupnou a zábavnou i pre čitateľov bez ekonomického vzdelania. A čo nasleduje ďalej?

Ako a kde sa objavili prvé peniaze?

Prvá kapitola sa zameriava na obdobie praveku a staroveku. Z hodín dejepisu vieme, že najstaršia forma obchodu sa objavila už v období neolitickéj revolúcie, keď pravekí poľnohospodári získali prácou nadbytok tovaru, ktorý mohli medzi sebou vymieňať. Prvé zmienky o finančných transakciách pochádzajú zo zmlúv na obilie. McWilliams to ilustruje príbehom Kušima, obchodníka s jačmeňom. Ide o prvý menný záznam v dejinách ľudstva (s. 42). Okrem vzniku písma, ktorého potreba vyplynula z obchodu, autor v podkapitolách *Peniaze a čísla* a *Prvý kalkulátor* objasňuje vznik a fungovanie prvých číselných systémov (päťkové, desiatkové, dvadsiatkové). S prechodom k staroveku sa objavujú prvé mince ako ich poznáme dnes. V dôsledku toho „peniaze zefektívnilo alebo prakticky zvýšilo svoje využitie“ (s. 54) a podnietili zmenu ekonomicko-organizačnej štruktúry spoločnosti. Prvými používateľmi zlatých mincí boli Lýdi. O niečo neskôr začala grécka civilizácia raziť strieborné mince (s vyobrazením sovy na jednej strane a bohyně Atény na tej druhej), a hoci dnes vidáme v múzeách vzácne mincové nálezy z obdobia Rímskej ríše, Rimanom patrí iné finančné prvenstvo. Boli tými, kto prvýkrát prešiel od fyzických peňazí k peniazom vo forme prísľubu – začali používať úver (s. 75). Zakladali banky, vytvárali poisťné zmluvy, dlhodobé pôžičky a iné finančné nástroje. Cisár Vespazián riadiaci sa teóriou, že peniaze nesmrdia (*Pecunia non olet*), zdanil rímskemu obyvateľstvu dokonca aj moč (s. 76 – 79). Samozrejme, úverové impérium Rímskej ríše netrvalo večne a s postupným úpadkom starovekého hegemóna sa spája hyperinflácia, hospodárska kríza, zadlženosť krajiny a devalvácia meny. Prichádzalo finančné obdobie temna.

Od vynálezu kovového pluhu k špekulantovi Gutenbergovi

Napriek tomu, že historici radi zdôrazňujú, že stredovek priniesol mnoho inovácií a prívlastok *temný* býva často zavádzajúci, z hľadiska financií je namieste. Pádcom Rímskej ríše úplne zanikol koncept úveru a jej pozostatky – dnes krajiny vyspelej západnej Európy – sa ocitli na vývojom chvoste. V obehu chýbali mince a centrum obchodu sa presunulo

z jednotlivca na inštitúciu – cirkev na čele s klášťormi.¹ K navýšeniu objemu hotovosti došlo až zavedením výberu cirkevných desiatkov. Tie prispeli k rozvoju cirkvi i cirkevnej architektúry.² V stredoveku sa tiež objavujú počiatky tzv. maltuziánskej pasce – ekonomického pojmu, ktorý autor vysvetľuje ako náchylnosť rýchlorastúcej populácie s klesajúcou životnou úrovňou k ďalšej biede, hladu a chudobe. Zlepšenie životných podmienok, a tým aj pomalé obnovenie ekonomiky, nastalo až po vynáleze kovového pluhu. Ten umožnil lepšie obrábať poľnohospodársky náročnú pôdu a neskorší rozvoj baníctva podnietil razbu nových mincí. Naštartoval sa postupný proces urbanizácie (s. 100 – 108).

Európske dejiny neformovala len Európa, preto netreba zabúdať na prínos iných kultúr. Vďaka tej arabskej dnes poznáme „klasické“ čísla a nepoužívame v matematických úlohách rímske číslice. Viete si to predstaviť? Z arabského prostredia pochádzajú aj záporné čísla a dokonca aj taká samozrejmosť, akou je pre nás v súčasnosti nula. Autor v tejto časti pripomína tiež prvú odbornú knihu venovanú financiám, ktorá pochádza už z roku 1202. Ide o *Liber Abaci* (Kniha výpočtov) od Leonarda z Pisy, v matematicko-finančných kruhoch známejšieho pod menom Fibonacci. Príručka pre kupcov a obchodníkov vysvetľovala počítanie úrokovej miery, rozdelenie ziskov, posúdenie nákladov, ale obsahovala aj tipy, ako obísť úžernícke zákony cirkvi alebo počítat v rozdielnych menách.

Na konci stredoveku sa dostala na výslnie kolíska bankovníctva Florencia s vlastnou menou. Zlatý florén sa postupne stal ekvivalentom dnešného dolára a rezervnou menou pre celú Európu na niekoľko nasledujúcich storočí. Vznikli tu nové ekonomické pojmy ako zmenky a úverové listy, čo predznamenovalo posun obchodu do abstraktnej roviny. Feudálny systém naviazaný na pôdu postupne zanikal. Dokonca aj vynález kníhtlače Johana Gutenberga D. McWilliams interpretuje prostredníctvom finančných okuliarov. Okrem šírenia vzdelanosti v Európe, zdôrazňuje najmä jeho využitie na obohatenie cirkvi hromadným tlačením odpustkov.

Noví hráči na finančnej scéne

Plynutím času sa na finančnej scéne objavuje nový hegemon striedajúci renesančnú Florenciu – Holandsko. Holanďania, ktorí začiatkom 17.

¹ Príkladom pre lepšiu predstavu môže byť román *Piliere Zeme*, kde je výborne zobrazená funkcia a postavenie kláštora v spoločnosti. Pozri: FOLLETT, Ken: *Piliere Zeme*. Bratislava : Tatran, 2021. 916 s.

² Bohatstvo cirkvi v dôsledku výberu desiatkov, ale i rôznych milodarov a finančných transakcií so šľachtou, sa odzrkadilo vo výstavbe gotických katedrál a v postupnom prechode k novému, modernému architektonickému štýlu. Peniaze tak prirodzene vplývali aj na posun v dejinách umenia.

storočia založili vlastnú centrálnu banku (1609), experimentovali s konceptom dlhodobých pôžičiek do budúcnosti, čo najlepšie vystihujú machinácie tulipánovej horúčky (s. 182 – 186).³ Dominantné ekonomické javy obdobia novoveku zobrazuje autor prostredníctvom vybraných osobností, ktorých život často kolísal na tenkej morálnej hranici. Ich prínosu na finančnom poli to však neuberá. Sú to John Law (Otec monetárnej ekonómie), Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (Biskup peňazí) a Alexander Hamilton (Peniaze a Spojené štáty). Každý z nich mal svoje plusy i mínusy.

John Law stál pri zrode nekrytých bankoviek, pričom jeho idey oddeliť peniaze od reálneho kovu položili základy moderného bankovníctva. Pokúšal sa riešiť francúzsky štátny dlh, čiastočne úspešne, avšak s využitím špekulatívnych machinácií s akciami v koloniálnom Novom svete. Bol iniciátorom privatizácie francúzskej Všeobecnej banky, na čom sa sám výrazne obohatil.⁴ Charles de Talleyrand prežil v turbulentných časoch na prelome 18. a 19. storočia niekoľko režimov od monarchie cez revolúciu k republike až po službu Napoleonovi. Ako biskup s ekonomickým nadaním zoštátnil majetok francúzskej cirkvi, bol ministrom financií, stál pri zrode revolučných asignátov (obdoba dnešných cenných papierov) a keď sa situácia vyhrotila, emigroval do Anglicka, a neskôr do USA, kde sa stretol s revolucionárom a jedným z otcov zakladateľov Alexandrom Hamiltonom. McWilliams ho v dôsledku častého „prevracania kabátov“ hodnotí ako „[...] muž[a] bez morálneho kompasu“, ktorému však nemožno uprieť, že „bol rozhodne dobrým znalcom pováh“ (s. 217). Ekonomický priekopník za oceánom Alexander Hamilton⁵ stál pri zrode asi najsilnejšej modernej meny, amerického dolára. Bola to prvá mena na svete prevedená do desiatkovej sústavy, čo Hamilton zakotvil v Zákone o mene a natrvalo inšpiroval mnohých ďalších ekonómov na celom svete (s. 236). Dolár nahradil americkú verziu asignátu – kontinentál (papierová mena revolucionárov používaná na financovanie vojny, pozri s. 219). McWilliams tu na konkrétnych príkladoch vysvetľuje pozitíva novej americkej meny (vytvorenie federálneho daňového systému, centralizovaný dlhový trh, založenie centrálnej banky), ale tiež jej negatíva, a to najmä finančné rozmery otroctva.

³ K tejto téme pozri napr. MOGGACH, Deborah: *Tulip fever*. London : Vintage, 2017. 288 s. Na motívy románu bol natočený rovnomenný film od režiséra J. Chadwicka: <https://www.csfd.cz/film/375479-tulipanova-horecka/prehled/> [cit. dňa 31. 8. 2025].

⁴ Ošial, ktorý to v krajine vyvolalo, výstižne, hoci okrajovo zachytávajú niektoré pasáže filmu Hrbáč na motívy rovnomenného románu Paula Févala (McWilliams medzi riadkami odkazuje na príbeh podnikavého hrbáča, ktorý na nádvorí banky prepožičiaval svoj hrb ako písací stôl, pozri s. 196).

⁵ Hamiltonov význam pre americké finančné dejiny dodnes pripomína jeho portrét na desaťdolarovej bankovke.

Moderné peniaze

Vznikom moderných, zlatom nekrytých peňazí a v dôsledku ich nárastu vo svete sa formuje nová spoločenská vrstva – stredná trieda úradníkov. V tejto kapitole sa autor zameriava na tri nosné motívy, ktoré zachytávajú vzťah ľudí k peniazom v modernej dobe, časovo v rozmedzí 19. až začiatku 20. storočia. Prvým je problematika sprivatizovania a následného zotročenia Konga vo vlastníctve belgického kráľa Leopolda II. Hlavným cieľom mrzačenia a vyvražďovania domáceho obyvateľstva bola ťažba kaučuku na výrobu gumy v Európe a obchod so vzácnou slovinou.⁶ V druhom prípade McWilliams rozpracúva problematiku krytia svetovej meny (dolára), a to prostredníctvom metafory Čarodejníka z krajiny Oz z pera L. F. Bauma (Cesta vydláždená žltými tehliami). Konštatuje, že hoci „väčšina Američanov vníma Čarodejníka z krajiny Oz ako nevinnú detskú rozprávku, film vychádza z alegórie kultúrnej vojny medzi finančnou elitou a pracujúcim človekom“, ktorá sa preklopila aj do súperenia amerických politických strán na konci storočia. V závere tejto časti sa presúvame do prvej polovice 20. storočia, kde z finančného hľadiska zaujala autora Weimarská republika. Demonštruje na nej priebeh a dôsledky hyperinflácie po 1. svetovej vojne. S nástupom Hitlera k moci je zaujímavým čítaním jeho plán na ekonomickú destabilizáciu Británie. Cieľom bolo pustiť do obehu falošné päťlibrové bankovky, a hoci sa táto schéma v praxi nerealizovala, niekoľko bankoviek sa do obehu predsa len dostalo. Ich kvalita následne po vojne prinútila britskú centrálnu banku stiahnuť všetky bankovky a nahradiť ich úplne novým radom (viac s. 312 – 314). Kde a ako získal Adolf Hitler ľudí a prostriedky na falšovanie peňazí je nám asi všetkým zrejmé.

Cesta do budúcnosti

Približujúc sa k záveru knihy presúva David McWilliams pozornosť na súčasné dianie na finančnej scéne, na nové trendy, ale aj riziká s nimi spojené. Upozorňuje na duálnu podobu peňazí, ku ktorej sa vývojom v priebehu tisícok rokov dopracovali: „peniaze ako mena ukotvená napríklad zlatom alebo zárukou štátu a peniaze ako financie vytvorené komerčnými bankami a spravované obchodným právom“ (s. 329). Osobitnú pozornosť venuje otázke digitalizácie, vzniku bitcoinu a iných kryptomien, narastajúcej sile technologických firiem v oblasti platieb a taktiež potenciálnym hrozbám, ktoré tieto zmeny prinášajú. V súvislosti s tým vysvetľuje, že bitcoiny, podobne ako iné kryptomeny, nie sú

⁶ Táto téma je rozpracovaná na pozadí filmu *Legenda o Tarzanovi* (2016) v réžii Davida Yatesa. Je tu zachytená situácia konžského obyvateľstva, fungovanie a brutalitu belgických Force Publique, ako aj zbieranie dôkazov proti kráľovi Leopoldovi, čo vychádza zo skutočných udalostí.

skutočnými peniazmi – nemajú stabilnú hodnotu, negenerujú žiaden hotovostný tok ani príjem, neprispievajú k tvorbe kapitálu. Ich volatilita (pre niekoho možno práve preto prítlačivosť) spočíva podľa McWilliamsa v tom, že v skutočnosti ide o „tokeny, ktoré pre niekoho predstavujú istú hodnotu, a tvoria dokonalý prostriedok na číre špekulácie“ (s. 356). Celkové využitie kryptomien na svetovom trhu si našlo len malé alebo žiadne uplatnenie za hranicou kriminálnej činnosti a jeho využiteľnosť v praxi prirovnáva autor k esperantu v kontexte uplatnenia jazyka (minimálne alebo žiadne).

Hoci žijeme prevažne v dobe virtuálnych peňazí (online platby a investície, internetbanking, bezhotovostné transakcie v obchodoch a pod.), stále existujú ľudia odkázaní iba na hotovosť. Paradoxom poukazujúcim na posun finančnej sféry do virtuálnej roviny je aj fakt, že mena, ktorú využívame (vrátane bežnej hotovosti) predstavuje iba 10 % celkového množstva peňazí (s. 329). Skúsený ekonóm McWilliams varuje pred dôsledkami, ktoré môže mať strata hotovosti pre tých najzraniteľnejších. Zamýšľa sa nad tým, aká budúcnosť nás čaká v kontexte financií. Budeme mať ešte vôbec nejakú reálnu kontrolu nad vlastnými peniazmi?

Ako to vidím ja?

Kniha Davida McWilliamsa bola pre mňa podnetným čítaním, hoci som pred jej otvorením mala zmiešané pocity. Na jednej strane ma lákala historická problematika peňazí a ich vývoj, ale zároveň som sa obávala terminológie, abstraktnosti a postupného zvyšovania náročnosti problematiky s posunom do súčasnosti. Kniha aj autorov štýl však dokázali, že obavy boli neopodstatnené a moje očakávania dokonca prekonané. Kniha je napísaná živým, miestami až ironickým štýlom, ktorý však nikdy neskĺzne do povrchnosti. Autor výborne balansuje na hranici medzi odbornosťou, zrozumiteľnosťou a pútavosťou. Jeho jazyk je pochopiteľný, miestami vtipný, čo pomáha odľahčiť zložitejšie ekonomické koncepty. V texte často narazíme na hovorové slová či konštrukcie, ktoré však nie sú nahustené, a preto nepôsobia rušivo, skôr text odľahčujú. Autor je výborným rozprávačom – vie, kedy zaradiť historickú vsuvku, pridať fakty, štatistiky či dátumy, a kedy, naopak, prekvapiť nečakanou zaujímavosťou či vyzvať k zamysleniu.

Pozitívne hodnotím vystavenie knihy na kombinácii faktov a príbehov ľudí, ktorí stáli v pozadí ekonomických dejín pomáhajúc ich tvoriť. Cieľová skupina publikácie je široká. Kniha osloví každého, kto sa zaujíma o problematiku peňazí, vznik a vývoj rôznych finančných nástrojov, ktoré nás sprevádzajú každodenným životom, a súčasne sa dozvie aj mnoho zaujímavostí. Spôsob ukotvenia makroekonomických javov v dejinách umožňuje čitateľovi nazerať na históriu inak, z doteraz možno neznámeho uhla.

Dívať sa za oponu niektorých veľkých udalostí či poza chrbát slávnych osobností a uvedomiť si, ako peniaze formovali mnohé historické fenomény. Kniha Davida McWilliamsa je vhodná pre všetkých, ktorí sa chcú v problematike peňazí viac zorientovať, bez ohľadu na to, či ide o študenta, podnikateľku, bežného čitateľa alebo profesionála. Netreba však očakávať prepracovanú hĺbkovú analýzu – nie je to ekonomická vedecká monografia s pevnou štruktúrou.

Kniha je prehľadne členená, doplnená o zaujímavé ilustrácie a mapy. V závere nájdeme nielen prehľadne rozčlenený poznámkový aparát s odkazmi na použité zdroje, ale aj pár strán odporúčaného čítania s autorovými komentármi. Pre rýchle vyhľadávanie informácií poslúži menný a vecný register. Na záver môžem len zhodnotiť, že kniha je dobrou voľbou pre každého, kto chce lepšie porozumieť nielen tomu, ako peniaze fungujú, ale predovšetkým tomu, akú silu a riziká v sebe nesú.

Čítajte!

Patrícia Molnárová